

ných úředníků Lóže. Celé místnosti pak vévodil nad „trněm“ prezidenta sedmiramenný židovský svícen „menora“, jenž dal také název spolku.¹¹

Lóži Menorah nebylo dáno dlouhého trvání. Po okupaci sudetského pohraničí německými vojsky spolek v říjnu 1938 přestal pracovat. V důsledku rasové persekuce za okupace byl výměrem říšského komisaře v Liberci dům Lóže v ulici Andraese Hofera bez úplaty převeden na libereckou pobočku Aufbaufonds Vermögens Verwaltungs GmbH Wien (Správa jmění budovatelského fondu Vídeň) a poté 14. listopadu 1940 prodán německému Svazu okresních živnostníků v Trutnově. Krátce po válce projevil o dům zájem přípravný výbor Židovské náboženské obce v Trutnově, protože židovská synagoga byla o tzv. křišťálové noci 10. listopadu 1938 vypálena a zbořena. Restituční kauza spolkového domu Lóže Menorah se protáhla až do roku 1951, kdy Okresní soud v Trutnově rozhodl dne 30. dubna o zamítnutí restitučního nároku Židovské náboženské obce v Trutnově na spolkový dům židovského zednářského spolku Lóže Menorah v Trutnově.¹²

Resümee

Jüdische Loge Menorah in Trutnov

Die jüdische Gemeinde in Trutnov (Trautenau) bestand offiziell schon seit 1885, als Privatorganisation jedoch schon seit 1872. Auer jüdischen Stiftungen und Fonds waren in der Stadt auch verschiedene jüdische Interessengemeinschaften tätig. Als eine der letzten entstand 1929 der jüdische Logenverein „Loge Menorah“. Diese Loge war die 14. Loge des Unabhängigen Ordens der Bundesbrüder in der Tschechoslowakei (Independent Order B'nai B'rith), die 1843 in New York entstand. Auf dem Gebiet von unserem Lande bestanden vor dem 2. Weltkrieg insgesamt 16 solche Logen, assoziiert unter der Grologe in Prag und den X. Weltrayon bildend. Die Loge in Trutnov hatte die offizielle Bezeichnung „Menorah, I.O.B.B., XIV.1117“ und laut Mitgliedsverzeichnis von 1936 hatte sie 51 Mitglieder. Als Logehaus diente dem Verein Menorah seit 1930 das neu gebaute Haus in der Andreas-Hofer-Strae (heute Strae „Palackého ulice“) Nr. 256. Das wichtigste Ziel der jüdischen Maurerloge war die materielle und ethische Unterstützung von Juden in der ganzen Welt. Der Verein ging nach der deutschen Okkupation 1938 ein. Nach dem Zweiten Weltkrieg wurde der Verein nicht mehr ins Leben gerufen, doch für das Logengebäude äußerte die neu konstituierte jüdische Gemeinde Interesse, der es jedoch nicht gelang, es zu erwerben.

¹¹ JUST, Antonín – HYBNER, Karel: Trutnov známý neznámý. Archa 90 Rychnov nad Kněžnou 1991, s. 157. V publikaci je jen fotografie ze spolkového domu Lóže Menorah, bližší informace o Lóži zde nebyly zveřejněny.

¹² SOKA Trutnov, fond Okresní soud Trutnov, spis Nc I 432/49 (neuspořádáno).

K historii pivovarství na Královédvorskú v 19. a 20. století

Jiří Šil

Následující text je zpracován na podkladě bakalářské práce o pivovarství na Královédvorskú z hlediska zájmů památkové péče obhájené na Filozofické fakultě Ostravské univerzity. Popisuje historii, stavební vývoj a technologické proměny výroby tří pivovarů v královédvorském mikroregionu (Dvůr Králové n. L., Choustníkovo Hradiště, Žireč) s hlavním důrazem na období předchozích dvou staletí. Naznačuje proměnu podmínek produkce piva v souvislosti s postupujícím zprůmyslňováním způsobu zpracování zemědělských plodin, které se v oblasti pivovarství rozvíjelo od druhé poloviny 19. století.

Nejprve je představen bývalý pivovar ve Dvoře Králové, jehož význam přesáhl prostor Podkrkonoší zejména díky podnikavosti rodiny Klazarů.

Druhým příkladem je pivovar nadačního panství v Choustníkove Hradišti, jehož rozvoj nastal po roce 1866 navázáním nové varny a sklepů na starší objekt mlýnu a sladovny. Zachoval se podnes s nejcitelnějšími doklady výroby, protože byl v roce 1948 přeměněn na moštárnu a zchátral až na konci 20. století.

Třetím objektem je pivovar v Žirči. Jako v předchozích případech, budovy provozu a sklepů, vážící se k panskému sídlu a vrchnostenskému velkostatku, již neslouží svému účelu a rozsah i způsob produkce piva jsou z podstatné části rekonstruovatelné pouze z archivních pramenů.

Dvůr Králové nad Labem

V polovině 19. století se s rozvojem průmyslové výroby královédvorští právovárečníci rozhodli zcentralizovat městské pivovarství a na začátku 60. let vystavěli moderní sladovnu a pivovar na hradištském předměstí. Parostrojní pivovar byl uveden do provozu v září 1862 a stal se jedním z prvních svého druhu v českých zemích. Již předtím ale občané s várečným právem finančně podpořili několik prestižních podniků ve Dvoře Králové, jako bylo např. zřízení městského vodovodu v letech 1817–1819 nebo postavení kašny se sochou bájného pěvce Zboje na hlavním královédvor-

ském náměstí roku 1857.¹ Ekonomický úpadek po prusko-rakouské válce roku 1866 a po velké krizi na začátku 70. let 19. století vedl v roce 1877 k odprodeji pivovaru Františku Klazarovi (1853–1921), členu podnikatelské rodiny z Kruhu u Jilemnice.² František Klazar dal jméno firmě, která pivovar provozovala více než sedmdesát let. Jeho syn Jan Klazar (nar. 1889) byl nucen předat podnik k 1. květnu 1948 do národní správy.³

Za Klazarů údajně tvořilo $\frac{1}{3}$ výstavu světlé a $\frac{2}{3}$ tmavé pivo. Pivovar vařil světlé 10° výčepní pivo, světlý a tmavý 12° ležák a 15° pivo Kozel. V období národního podniku bylo vařeno 7°, 10°, 11° a 12° pivo Novopramen.⁴ Pivovar získal v roce 1919 koncesi k výrobě sodové vody a ochucených limonád, která byla v roce 1938 rozšířena.⁵

Královédvorské pivo za dobu existence firmy F. Klazar postupně ovládlo místní trh, mimo jiné i skupováním zadlužených pohostinských provozů.⁶ Pivovar část své produkce vyvážel i mimo užší region, např. do Solnice, Kuklen u Hradce Králové, České Skalice a údajně až za hranice do Kladska.⁷ Pivovar zaměstnával na konci 19. století 34 osob včetně sládky a účetního a v roce 1948 při znárodnění již 43 osob včetně majitele.⁸

Na počátku 20. století žilo ve Dvoře Králové díky obrovskému rozmachu místního textilního podnikání již přes deset tisíc obyvatel, dvojnásobek oproti stavu padesát let předtím. Pivovar byl do první světové války v důsledku rostoucí poptávky několikrát výrazně modernizován a rozšířen o nové úložné kapacity až na 60 tisíc hektolitrů (dále hl).⁹ V prvním desetiletí 20. století a znovu v 20. a na začátku 40. let majitel pivovaru jednal s městem Dvůr Králové o vodoprávních otázkách, zejména kvůli městskému

¹ VITÁK, Antonín Konstantin: Dějiny královského věnného města Dvora Králové nad Labem. Praha 1867, s. 204; Týž: Václav Hanka a Rukopis Královédvorský. K oslavě padesátileté památky Rukopisu královédvorského. Praha 1867, s. 52–59.

² Pivovar byl prodán v dražbě 26. května 1877 za 65 020 zlatých. Státní oblastní archiv v Zámruku (dále SOA Zámruk), fond F. Klazar – parostrojní pivovar Dvůr Králové nad Labem 1800–1948 (1949–1955), karton 2, inv. č. 28; karton 4, inv. č. 71.

³ SOA Zámruk, fond F. Klazar, karton 1, inv. č. 7.

⁴ Parostrojní pivovar fmy F. Klazar ve Dvoře Králové. Příloha Národních listů, roč. 65, č. 284 ze 17. 10. 1925. BRYCHTA, Jaroslav: Dvůrští a jejich várečné právo (též pod názvem Královédvůrští sousedé a jejich právo várečné právo). Dvůr Králové n. L.-Verdek 1989, nestránkováno.

⁵ SOA Zámruk, fond F. Klazar, karton 1, inv. č. 4. BRYCHTA, J.: c. d., nestr. příloha.

⁶ Tamtéž, karton 5, inv. č. 76 a 77.

⁷ Tamtéž, karton 5, inv. č. 76–78, karton 8, inv. č. 131.

⁸ SCHWARZ, Jan: Pro paměť nám, budoucím... Velkopřůmysl. In: Dvůr Králové nad Labem. Vlastivědné čtení o našem městě a okolí, I. řada, č. 2, 1994, s. 6; SOA Zámruk, fond F. Klazar, karton 9, inv. č. 123 – Hlášení o předpokladech znárodnění.

⁹ LOHINSKÁ, Marie – BEZDÍČKOVÁ, Hana: F. Klazar, parostrojní pivovar Dvůr Králové n. L. 1800–1948 (1949–1955). Inventář SOA v Zámruku, Zámruk 1988, s. II.

vodovodu a vypouštění odpadních vod. Otázka odběru z městského vodovodu byla v roce 1905 vyřešena smírem a pivovar následně část své spotřeby pokrýval z artézské studně na dvoře starého pivovaru.¹⁰

V období mezi dvěma světovými válkami bylo opakovaně investováno do inovací strojového vybavení, pivovar jako jeden z prvních zavedl umělé chlazení v roce 1910 a od 20. let byla k chlazení mladiny užívána usazovací kád' místo štoků.¹¹ Bylo provedeno několik laboratorních pokusů v oboru rozvoje technologie pivovarské výroby. Gaston Klazar, jeden z vnuků zakladatele firmy a syn Jana Klazara, totiž vystudoval kvasnou technologii a později byl vedoucím experimentálního pracoviště Výzkumného ústavu pivovarského v Praze. V „královédvorských“ experimentech pak bylo pokračováno v šedesátých letech 20. století. Bylo například zkoušeno jednormutové vaření (1966) nebo kontinuální metoda výroby piva (1967).¹²

Po uvalení národní správy v květnu 1948 se stal pivovar k 20. 7. 1948 součástí státního koncernu Pivovary a sladovny a jeho odbytiště bylo rajonizováno. Nejprve byl zařazen do národního podniku Podkrkonošské pivovary v Trutnově. Ten se stal o rok později (1949) součástí Hradeckých pivovarů a od roku 1960 organizační jednotkou Východočeských pivovarů v Hradci Králové. Rekonstrukční práce naplánované v 70. letech 20. století byly po několika odkladech přerušeny a v roce 1978 zastaven provoz ve sladovně. V únoru 1979 se celý československý stát potýkal s obrovskou energetickou krizí, která přispěla k rozhodnutí vedení národního podniku uzavřít některé pivovarské provozy. Mezi nimi byl i pivovar ve Dvoře Králové nad Labem, ve kterém nadále fungovala pouze lahvovna a sodovkárna. Objem královédvorské produkce piva nahradil trutnovský pivovar Krakonoš.¹³ K definitivnímu uzavření poslední linky na stáčení piva do lahví došlo v březnu 1982. Výroba sodovek a limonád byla nahrazena od 1. prosince 1980 produkcí sodovkáren v Náchodě a Hořicích, kapacitu královédvorské stáčírny nahradily lahvovny v Hradci Králové a v Nové Pace.¹⁴

Objekt pivovaru přešel do majetku města Dvora Králové n. L. Ve starší části objektu se usídlily Drobné provozovny Městského národního výboru a v novější partii Technické služby.¹⁵ Po zániku Drobných provozoven v 90. letech 20. století a přestěhování Technických služeb na podzim 2001 vlastní větší část bývalého pivovaru stavební firma Pišta a spol. Tato společnost

¹⁰ SOA Zámruk, fond F. Klazar, karton 5, inv. č. 75.

¹¹ SOA Zámruk, fond F. Klazar, karton 4, inv. č. 68; Tamtéž, karton 6, inv. č. 97.

¹² Informace J. Tyče v BRYCHTA, Jaroslav: c. d., nestr.

¹³ BRYCHTA, Jaroslav: c. d., nestr.

¹⁴ SOA Zámruk, fond Pivovary HK 1960–1990, inv. č. 62, 64, 77.

¹⁵ Státní okresní archiv v Trutnově (dále SOkA Trutnov), Archiv města Dvůr Králové nad Labem 1945–1990, Kronika města DKnL 1960–1982.

také již dříve právně vyrovnala restituční nároky uplatněné Gastonem Klazarem. Severní část areálu byla po prodeji v roce 2001 zbořena při výstavbě supermarketu Billa.¹⁶

Vnitřní vybavení pivovaru bylo postupně demolováno od dubna 1982 do prosince 1988.¹⁷ Byla tak zcela zničena vazba architektury a technologického toku provozu. U starých sklepů byl vystavěn dvoupodlažní podzemní kryt civilní obrany a při západní zdi objektu nová budova dílen. Zbourání severního traktu budovy nové várny, ve kterém byly umístěny sklady a sodovkárna plus zasypání lednic starých sklepů bylo provedeno roku 2001. V místě lednic starých sklepů je dnes jižní část parkoviště u supermarketu. Zároveň byly v roce 2001 zbourány budovy stájí (později vepřína) severně od starého pivovaru, severní část prostoru pro výstav piva nad starými sklepy a ohradní zeď uzavírající areál na západě.

Jak vlastně pivovar ve Dvoře Králové původně vypadal? Starší pivovar s ječmenovými půdami, humnem, hvozdem a sklepy byl dokončen v roce 1862. Sladovna sestávala nejprve ze dvou sladovacích humen umístěných pod budovou administrace a pod jižní částí staré provozní budovy. Třetí humno bylo zřízeno na začátku 20. století z bývalé spilky v místech pod strojovnou, umístěnou severně od hvozdů. Všechny tři sladovny byly propojeny podzemními chodbami, které vedly i mimo půdorysy budov a byly v nejnovější době z větší části zazděny.

Přístavba nových sklepů a spilky byla provedena v letech 1890–1897 firmou inženýra pivovarských staveb J. Rosenberga.¹⁸ Staré a nové sklepy byly propojeny podzemní chodbou, kterou byly kouleny naplněné sudy k nákladnímu výtahu u starých sklepů odtud do 1. NP k výstavu umístěnému západně od nové varny. Tato varna byla vystavěna v letech 1905–1907 mezi starým objektem a novými sklepy, přičemž vybavení dodaly Ringhofferovy smíchovské strojírny.¹⁹ V letech 1907, 1911, 1926 a 1933 byla rekonstruována strojovna s plamencovými parními kotli ve staré budově pivovaru, která byla propojena hřídelovými transmisemi s novou varnou.²⁰ Od dvacá-

tých let byly dodavatelem vybavení varny plzeňské Škodovy závody, později Závody vítězného února v Hradci Králové (dnešní ZVU Potez). Zařízení sušárny sladu bylo také několikrát inovováno. Až do zastavení výroby si hvozď podržel podobu, kterou mu vtiskla rekonstrukce provedená na konci 30. let brněnskou firmou A. Gracias.²¹

Blíže nedatovaná přestavba nových sklepů na spilku a původní spilky 1. NP nových sklepů na lahvočnu proběhla v období národního podniku po r. 1948, zřejmě na začátku 60. let.²² Sodovkárna byla v roce 1963 přestěhována do nedochovaných prostor severně od varny, kde je dnes nakládací rampa supermarketu.²³ V letech 1953–1954 byla vystavěna na pozemcích východně od pivovaru čistička odpadních vod.²⁴ Od roku 1967 napájely pivovar dva nové artézské vrty zřízené v místech starších studní na nádvoří západně od starého objektu.²⁵

Od začátku osmdesátých let zůstal jediným pivovarem v Podkrkonoší trutnovský Krakonoš, který vznikl r. 1582 sdružením městských právovárečníků. V letech 1980–1982 byly v souvislosti s ukončením výroby ve Dvoře Králové nad Labem převezeny tanky na dokvašování do jeho sklepů, a tak rozšířena jejich kapacita na 225 000 hl.²⁶

Choustníkovo Hradiště

Nejstarší písemné zmínky o Hradišti jako sídle pocházejí z počátku 14. století, panství je doloženo od jeho konce a status městyse je uváděn poprvé k roku 1541. Přibližně od tohoto data se v této lokalitě předpokládá i vaření piva.

Produkce pivovaru v Hradišti je písemně doložena k roku 1698, ale existence pivovaru je předpokládána nejpozději v první polovině 17. století. Pivovar byl po většinu své existence součástí nadačního panství, jehož koinsepektory byli až do roku 1945 potomci hraběte Františka Antonína Šporka

¹⁶ Městský úřad ve Dvoře Králové (dále MÚ DKnL), kronika města DKnL za rok 2001 – přílohy; kronika přístupná na <http://www.mudk.cz/>.

¹⁷ MÚ DKnL, archiv Odboru výstavby a územního plánu (dále stavební archiv).

¹⁸ Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem (dále MM DKnL), sbírka písemností a tisků (PT), sign. PT 5218, PT 5219 a, PT 5219 b – dva plány datované r. 1890; Viz též článek VNITŘEK spilky při parostrojním pivovaru p. Fr. Klazara ve Dvoře Králové. In: Kvas 19, 1891, s. 355–356.

¹⁹ SOA Zámorsk, fond F. Klazar, karton 6, inv. č. 88, 92; viz též přílohu Národních listů 65, č. 284 ze 17. 10. 1925.

²⁰ SOA Zámorsk, fond Pivovar F. Klazar DKnL, karton 1, inv. č. 10; karton 4, inv. č. 68, 88, 96.

²¹ SOA Zámorsk, fond Pivovar F. Klazar DKnL, karton 6, inv. č. 90–91.

²² Jaroslav BRYCHTA uvádí ve výše citovaném díle úpravu nových sklepů k roku 1964, zřejmě na základě informací poskytnutých mu Jaroslavem Tyčem.

²³ MÚ DKnL, stavební archiv.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ BRYCHTA, Jaroslav: c. d., nestr.; ŠÍL, Jiří. Přepis rozhovoru, vedeného dne 26. 5. 2003 s Jaroslavem Tyčem, bývalým sládkem pivovaru ve Dvoře Králové nad Labem. Dvůr Králové nad Labem 2003. 7 s. (v archivu autora).

²⁶ V současnosti trutnovský Krakonoš uvaří ročně zhruba 115–125 tisíc hl piva při mírně klesající tendenci odbytu. Vaří 10° světlé a tmavé výčepní pivo, 11° světlý ležák, 12° světlý ležák a výjimečně také 14° světlý ležák. Viz <http://www.krakonos.vyrobce.cz/historie.htm> [staženo 20. 9. 2004], <http://www.pivovary.info/prehled/krakonos/krakonoshi.st.htm> [staženo 20. 9. 2004].

(1662–1738). Právě on roku 1711 založil nadaci zajišťující provoz kukského hospitálu pro přestárlé muže z hradištského panství. Z počátku k pivovaru patřily dvě chmelnice a také slad byl získáván zřejmě až do druhé třetiny 18. století z vlastních zdrojů. Na začátku 18. století vyprodukoval pivovar ročně v průměru necelých 700 sudů piva ve 44–51 várkách.²⁷

V roce 1866 byl pivovar přestavěn a rozšířen o nové budovy vyhovující modernějším metodám výroby piva, nestal se však nikdy parostrojným provozem. V letech 1913–1938 a znovu 1945–1948 byl pivovar pronajat.²⁸ V době okupace pohraničí nacistickým Německem od října 1938 do května 1945 provozovala velkostatek a pivovar přímo nadační administrace v Kuksu pod vedením Aloise Slabocho. Poslednímu nájemci Karlu Vilímkovi k 31. říjnu 1948 skončila smlouva, přičemž samotný pivovar již krátce předtím 15. 10. zastavil svou činnost.²⁹ Do té doby se zde vařilo tmavé 10° pivo bavorského typu, 12° pivo pšezenského typu a 12° ležák Granát a roční kapacita byla 4 500 hektolitrů. Až do konce 30. let 20. století si podržela zdejší pivovarská výroba převážně ruční charakter. Obsluhu zařízení tvořilo pět stálých zaměstnanců, další osoby byly najímány sezónně na ledování.³⁰

Po obnově Československa v květnu 1945 byly učiněny pokusy uvalit na nadaci, její velkostatek a pivovar národní správu, díky čemuž bylo několik osob nekoordinovaným způsobem navrhováno a jmenováno národními správci panství, nadace a pivovaru, a to ze strany správních i samosprávních orgánů. Celý problém byl z právního hlediska rozřešen konstatováním, že pivovar je vlastněn nadací spravovanou státem, tudíž se na něj konfiskace v roce 1945 nevztahovala a právoplatní správci byli jmenováni Zemským národním výborem v Praze.³¹ V roce 1949 byl objekt pivovaru převeden na Okresní národní výbor ve Dvoře Králové, který zde od r. 1948 provozoval moštárnu.³² Již v roce 1939 byla totiž na pozemcích hradištského velkostatku zřízena výnosná plantáž z jabloňových zákrsků, existující dodnes.³³ Samotná šporkovská nadace byla definitivně zrušena až na začátku šedesátých let 20. století.

²⁷ NOVÁK, Václav: Frant. Antonín hrabě Sporck jako hospodář a vrchnost panství Choustníkova Hradiště (K dvoustému výročí jeho smrti). In: Časopis pro dějiny venkova 25, 1938, s. 19, 80–81.

²⁸ LIKOVSKÝ, Zbyněk: Pivovary československého území 1901–1950. Praha 1996, s. 69. SOkA Trutnov, fond OkÚ DKnL 1850–1948, karton 1110, sign. 2.3m/1.

²⁹ SOA Zámorsk, fond Hradecké pivovary 1948–1960, kart. 1, inv. č. 9.

³⁰ KYLOUSEK, František: Choustníkovo Hradiště. In: Místopis soudního okresu Královédvorského. Dvůr Králové n. L. 1937, s. 49–53.

³¹ SOkA Trutnov, fond OkÚ DKnL 1850–1948, karton 1110, sign. 2.3m/1.

³² Tamtéž.

³³ Tamtéž.

Původní budovy spojeného mlýnu a sladovny a oddělené bednární pivovaru jsou dobře patrné na mapách a plánech ve fondu hradištského velkostatku v SOA Zámorsk. Další část technologického postupu výroby byla do r. 1866 realizována v domě čp. 31, jehož jižní část byla označena jako „Bräustätte“ a severní partie coby „Bräuers Wohnung“.³⁴

Plány na přestavbu pivovaru pocházejí již z konce roku 1863. Zásadní přestavba objektu proběhla v letech 1866–1867 podle plánů A. Rosenberga a Johanna Ripoty. Jádro objektu bylo na jihovýchodě rozšířeno o budovu nové várny, která se stala souvislým spojovacím článkem mezi sladovnou a nejjížeji umístěnou kvasírnou a ležáckými sklepy. V kratším bočním křídle, vyčleňujícím se směrem na severovýchod od várny, byly umístěny chladicí štoky a dvoulískový hvozď.³⁵ V letech 1939–1941 byly naplánovány částečně realizované stavební úpravy spojené s modernizací provozu podle vzoru pivovaru v Úněticích.³⁶ Později byl pivovar upraven na moštárnu, která zahájila činnost na podzim 1948. Po ukončení jejího provozu v 90. letech 20. století byl objekt prodán soukromým majitelům a zchátral až do dnešního havarijního stavu. Budova mlýnu je dnes do základů zbourána.

Žireč

Původním jádrem vrchnostenského pivovaru je budova čp. 61, v jejímž hlavním křídle se nacházela sladovna (západní partie), varna (východní část) a hvozď (mezi předchozími). V bočním křídle pak byt sládky a bednáře, bednářská dílna a zimní sklep. Půdorys této budovy zůstal dodnes zachován vcelku nezměněn přinejmenším od konce jezuitského panství nad Žirčí v 70. letech 18. století.³⁷ Sklepy, vystavěné a rozšířené v průběhu 19. a 20. století, byly po druhé světové válce přestavěny na skladiště. K tomu účelu byla rozdělena na tři podlaží i střední partie budovy v místě bývalých lednic.

V držbě žirečského panství se vystřídalo do stavovského povstání 1618–1620 několik drobných rytířských rodů, nejprve královských manů a poté od r. 1514 svobodných pánů. Potomku rodu Zilvarů ze Zilvarštejna Janu Adamovi byl pro jeho účast ve výše zmiňované stavovské vzpouře zkon-

³⁴ SOA Zámorsk, fond Velkostatek (dále VS) Choustníkovo Hradiště, mapy a plány, inv. č. 1509.

³⁵ SOA Zámorsk, fond VS Choust. Hradiště, mapy a plány, inv. č. 1490–1495, 1497–1502, 1506, 1510, 1519–1521, 1532–1533, 1548, 1552.

³⁶ SOkA Trutnov, fond ONV Trutnov 1945–1991, soubor plánů z let 1939–1941, nezařazeno.

³⁷ SOkA Trutnov, Archiv obce (dále AO) Ves Žireč 1913–1945, Pamětní kniha, inv. č. 1; Tamtéž, Farní úřad Žireč 1747–1942, Pamětní kniha 1835–1946 retr. (deponována zde Frant. Místrem, Žirečská Podstráň).

fiskován majetek královskou komorou a žirečské panství prodáno posléze v roce 1622 vlivem Karla z Liechtensteinu Marii Magdaléně Trčkové z Lípy. Ta nechala údajně postavit při velkostatku budovu pivovaru, který však prý nevařil pivo před rokem 1634, ačkoliv k tomu byly vhodné podmínky a panství mělo údajně i svoji vlastní chmelnici.³⁸ Syn Marie Magdalény, Adam Erdman Trčka z Lípy, jemuž panství matka v roce 1626 postoupila, byl v únoru 1634 zavražděn spolu s Albrechtem z Valdštejna v Chebu a jeho majetek, včetně panství Žireč, zkonfiskován.

Císař Ferdinand III. nechal dle přání v závěti svého otce žirečské panství v letech 1640–1644 ocenit, aby je následně daroval společně s panstvím Žacléř noviciátnímu domu jezuitů u sv. Anny ve Vídni. Po odeznění třicetileté války byl převod stvrzen zápisem do zemských desk v roce 1652. Po tomto datu jezuité započali se stavbou svého filiálního sídla ze žirečského zámku. V letech 1698–1719 bylo západně od vsi vybudováno městečko, čímž byl položen základ faktickému správnímu rozdělení Žirče na dvě samostatné části, jež přetrvalo až do roku 1950.

Jezuitský řád byl zrušen bulou papeže Klementa XIV. Dominus ac Redemptor z 21. července 1773 a následným výnosem Marie Terezie pro rakouské země z 10. 9. 1773. Panství převzala na podzim 1773 Státní hospodářská administrace, která po vyplacení a propuštění zdejších bratrů Tovaryšstva Ježíšova spravovala dominium. Od roku 1776 bylo započato s reformami, které řešily vztahy mezi vrchností a poddanými formou tzv. rabovského kontraktu. Právě žirečské hospodářství ale zůstalo z větší části vrchností, pouze některé jeho části byly pronajaty poddaným.³⁹

Dne 21. března 1825 zakoupil od státu panství Žireč na veřejné dražbě v Praze Martin Wagner s chotí Klárou za 125 000 zlatých konvenční měny. Bohužel již za deset dní poté vypukl v Žirči 1. dubna nešťastnou náhodou obrovský požár, jenž zachvátil mnoho staveb v obou obcích, mimo jiné i zámek, kostel a také pivovar. V jeho důsledku bylo novému majiteli z kupní ceny sleveno 25 000 zlatých. Wagner následně vyhořelé sídlo i panský dvůr obnovil.⁴⁰

Dne 31. března 1849 Martin Wagner zemřel a panství se ujal jeho syn Heinrich. Ten prodal panství Žireč roku 1888 jaroměřskému továrníkovi Josefu Etrichovi a jeho manželce Marii za 480 000 rakouských zlatých. V letech

1891–1897 pak byla uskutečněna rozsáhlá modernizace vybavení pivovaru a přestavba sklepů na větší objem výroby firmou J. Rosenberg.⁴¹ Po Etrichově smrti v r. 1901 zdědil polovinu statku jeho syn Josef, který v srpnu 1903 odkoupil zbývající polovinu od své matky. Majitelem celého panství Etrich zůstal až do roku 1934, kdy proti němu zahájila exekuční řízení Česká průmyslová banka. Bylo rozhodnuto uhradit závazek k bance postupným prodejem budov a pozemků.⁴² Pivovar byl již v roce 1933 pronajat majiteli konkurenčního závodu ve Dvoře Králové Janu Klazarovi a posléze r. 1937 té samé osobě i prodán. Klazar v Žirči v r. 1933 zastavil provoz a nadále využíval pouze kapacitu zdejších ležáckých sklepů pro režijní sklad piva. Roční výstav piva v té době činil cca 3 000 hl a jedna várka 36 hl.⁴³ V letech 1948–1949 byl objekt pivovaru znárodněn a převeden do vlastnictví nově vzniklého státního statku.⁴⁴

Již v dobách vrchnostenského panství byla voda přiváděna dřevěným potrubím z katastrálního území Žirečské Podstráni. Tento zdroj sloužil pouze pro potřeby pivovaru a velkostatku. V roce 1872 bylo položeno potrubí ze dvora domu čp. 1 ve Vsi Žireč k pivovaru, které přivádělo vodu z rybníku nazývaného „Schenkenteich“. Ve dvacátých letech byl vypracován projekt obecního vodovodu, který však tehdy nebyl realizován.⁴⁵

Památky pivovarské výroby na východočeském Královédvorskú představují obraz zajímavé minulosti a žalostné současnosti. Ve Dvoře Králové zbyl po demontážích a demolicích historicky významný areál, ale nefunkční a s minimálními doklady výroby.

V Choustníkově Hradišti díky tomu, že v budově fungovala po roce 1945 moštárna, nalezneme i dnes pozůstatky pivovarského provozu, stavba však bohužel od 90. let minulého století silně chátrá a je v havarijním stavu.

Památková hodnota v případě žirečského pivovaru tkví mimo jiné v autenticitě prostředí, v tomto případě areálu vrchnostenského velkostatku. Ten tvoří původně barokní a tvarově prostá architektura pivovaru společně

⁴¹ SOA Zámorsk, fond VS Žireč, kniha 452, inv. č. 653; SOA Zámorsk, VS Žireč, mapy č. 16–18, inv. č. 1348–1350. Viz též Nové větší stavby: Technická kancelář úř.(edně) opráv.(něný) stavitel J. Rosenberg, pivovarský inženýr. In: Kvas 19, 1891, s. 374.

⁴² SMUTNÝ, Bohumír: Velkostatek Žireč 1647–1944. Inventář SOA v Zámorsku. Zámorsk 1968, s. X–XII.

⁴³ SOA Zámorsk, fond F. Klazar, karton 2, inv. č. 28. SOKA Trutnov, fond AO Ves Žireč, Pamětní kniha, inv. č. 1, s. 238; SOA Zámorsk, fond VS Žireč, karton 65, inv. č. 370, folio 107–150. Jen na okraj: již mnohem dříve, v roce 1897 koupil F. Klazar pro účely režijního skladu a stáčírny zrušený pivovar v Miletíně. Tamtéž, karton 2, inv. č. 29, karton 4, inv. č. 72.

⁴⁴ SMUTNÝ, Bohumír: Velkostatek Žireč... c. d., s. X.

⁴⁵ SOKA Trutnov, fond AO Ves Žireč, Pamětní kniha, inv. č. 1, s. 60–61.

³⁸ BOUZA, Erik – VAŇKOVÁ, Věra: Žirečská kronika. In: Krkonoše/ Podkrkonoší, vlastivědný sborník, Trutnov 1972, s. 157.

³⁹ KUHLANG, Wenzel: Die Herrschaft Schurz. In: BORUFKA, Josef: Der politische Bezirk Königinhof. Eine Heimatkunde... Gradlitz 1908, s. 120–121.

⁴⁰ Tamtéž. Srovnej s TOMKOVÁ, Eva: Rok 1825 v Žirči. In: Dvůr Králové nad Labem, Vlastivědné čtení, III. řada, č. 7, 13. 6. 2005, s. 16.

se sousední památkově chráněnou budovou bývalé jezuitské rezidence a kostela svatě Anny a také bývalý panský dvůr, lihovar a přádelna juty.

Pivovarství na Královédvorskú je uzavřenou kapitolou a jen architektonické tvarosloví dochovaných budov upomíná na jeho vývoj a konec. Je ironií, že vybavením a pozůstatky výroby památkářsky nejcennější areál pivovaru v Choustníkově Hradišti se nyní nachází v nehorším stavu. Ale tak, jak do fenoménu pivovarské výroby vstupovaly v minulosti politicko-ekonomické podmínky, je i dnešní stav jejich pozůstatků odrazem nahlížení společnosti na památky průmyslové výroby.

Resümee

Zur Geschichte des Bierbrauens in der Mikroregion Dvůr Králové nad Labem im 19. und 20. Jahrhundert

Der Beitrag ist aufgrund einer Bakkalaureatsarbeit über das Bierbrauen in der Mikroregion Dvůr Králové nad Labem (Königinhof) aus der Sicht der Interessen der Denkmalpflege bearbeitet, die an der Philosophischen Fakultät der Ostravská universita (Ostrauer Universität) verteidigt wurde. Sie beschreibt die baugeschichtliche Entwicklung und den technologischen Wandel bei der Produktion von drei Bierbrauereien in der genannten Mikroregion – Dvůr Králové nad Labem (Königinhof), Choustníkovo Hradiště (Gradlitz) und Žiřeč (Schurz) – mit dem Schwerpunkt auf die Zeitspanne der vergangenen zwei Jahrhunderte. Sie deutet den Wandel von Bedingungen der Bierherstellung im Zusammenhang mit der fortschreitenden Industrialisierung der Verarbeitung von landwirtschaftlichen Produkten an, die sich seit der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts durchsetzte. Zuerst wird die ehemalige Bierbrauerei in Dvůr Králové vorgestellt, deren Bedeutung das Gebiet des Riesengebirgsvorlandes besonders durch den Unternehmsgeist der Familie Klazar überschritt. Das zweite Beispiel ist die Bierbrauerei des Stiftsgutes in Choustníkovo Hradiště, deren Entfaltung nach 1866 durch die Verbindung des neuen Bräuhauses und der Keller mit der älteren Mühle und Mälzerei geschah. Die Bierbrauerei hat sich bisher mit Teilen der Technologie erhalten, da sie nach 1948 in eine Mostfabrik umfunktionierte und erst gegen Ende des 20. Jahrhunderts verfiel. Die dritte Anlage ist Bierbrauerei in Žiřeč. Wie in beiden Fällen zuvor dienen die Betriebsgebäude und die Keller, welche sich zum herrschaftlichen Sitz und dem herrschaftlichen Grogut beziehen, nicht mehr ihrem ursprünglichen Zweck und das Ausma und die Art der Bierproduktion sind größtenteils nur aus Archivquellen nachvollziehbar.

Erb trutnovského starosty JUDr. Hieronyma Rotha

Antonín Tichý

V Rakouském státním archivu ve Vídni¹ se mi s pomocí tamějšího kolegy Petera Ratha podařilo vypátrat málo známou grafickou podobu erbu rytíře Hieronyma von Rotha, v letech 1864–1873 úřadujícího starosty města Trutnova. Jeho příběh z prusko-rakouské války v roce 1866, dramatické zatčení společně s dalšími 18 spoluobčany 27. června, osmdesát dní krutého věznění v Hlohově a slavnostní návrat po propuštění² na přímluvu Ludwiga von Gablenze,³ je díky tradičním oslavám jediného rakouského vítězství v této válce právě v bitvě u Trutnova dodnes živý a zasvěcenému publiku všeobecně znám.⁴ Na základě útrap z vězení a hrdinného postoje byl starosta Roth, ani ne týden po návratu na svobodu, 18. 9. 1866 aklačním hlasováním všech 22 členů obecního výboru slavnostně jmenován čestným občanem města Trutnova⁵ a následně i mnoha dalších míst v regionu.⁶ Císař František Josef I. mu za prokázanou statečnost a loajální postoj k monarchii udělil vysoké rakouské vyznamenání, řád Železné koruny III. třídy, a císařským diplomem z 24. 3. 1867, vystaveným ve Vídni, jej povýšil do rytířského stavu s uvedeným erbem.

Popis erbu – v černo-červeně polceném štítě, heraldicky vpravo zlatý korintský sloup, vlevo svěšený černo-stříbrně dělený řetěz s pěti články a s okovy na obou koncích. Dva korunované turnajské helmy: 1. klenotem černá rozepjatá orlí křídla a mezi nimi sloup jako ve štítě; přikrývadla černo-zlatá; 2. klenotem rozepjatá orlí křídla červené barvy, příčně okovy jako ve štítě; přikrývadla červeno-stříbrná⁷ – publikovaný v ročence německého Krkonošského spolku v roce 1927⁸, shodný s popisem ve vídeňském archivu, se s barevným vyobrazením v některých detailech rozchází (levá přikrývadla jsou červeno-zlatá, nikoliv stříbrná, taktéž řetěz s okovy, jak na štítě, tak v klenotu, je černo-zlatý). Publikováním tohoto v regionu téměř

¹ Österreichische Staatsarchiv Wien, Verwaltungsarchiv (Adelsarchiv), povýšení JUDr. Hieronyma Rotha do rytířského stavu.

² DEMUTH, Josef: Der politische Bezirk Trautenau. Trautenau 1901, s. 322–333.

³ Gablenz – trutnovská legenda. Trutnov 2005, s. 7.

⁴ JUST, Antonín: Trutnov známý neznámý. Trutnov 1991, s. 185–188.

⁵ SOKA Trutnov, fond Archiv města Trutnov, kn. 15, s. 314.

⁶ Např. Svoboda nad Úpou 21. 4. 1867.

⁷ Český blason PhDr. Karel Müller, Zemský archiv v Opavě.

⁸ RESSEL, Anton: Verdiente Männer aus Ostböhmen als Wappenwerber. In: Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereines (Sitz Hohenelbe) 1927, 16. Jahrgang, s. 24–47.